

Beredskap i samverkan – östra Gotland

FÖRSTUDIE med syfte att identifiera behov av samverkan kring krisberedskap i landsbygdssocknarna Ala, Anga, Ardre, Gammelgarn, Kräklingbo och Östergarn.

Sammanställning av samtal genomförda under perioden januari – juni 2025

Lotta Löwhagen Lundberg

Medfinansieras av
Europeiska unionen

Beredskap i samverkan – östra Gotland

Förstudie med syfte att identifiera behov av samverkan kring krisberedskap i landsbygdssocknarna Ala, Anga, Ardre, Gammelgarn, Kräklingbo och Östergarn.

INNEHÅLL

SIDA

1. Inledning	3
- Bakgrund och syfte - Avgränsningar - Definitioner: "Östra Gotland" respektive "Östergarnslandet" - Lite basfakta om Östergarnslandet (exkl Ardre) - Metod "Levande Landsbygd" - Medverkande föreningar och organisationer	
2. Summering av samtal utifrån metoden "Levande Landsbygd"	9
- Var är vi? Nuläge. - Vad vill vi? Vision och målbilder - Vad har vi? Fysiska resurser och nätverk - Vad ska vi göra? Förslag på aktiviteter att samverka kring	
3. Några iakttagelser – 10 punkter för fortsatta samtal	13
4. Sammanfattning	15

Förstudien om samverkan kring krisberedskap på östra Gotland har genomförts på uppdrag av föreningen Östergarns Bygdegård Kulturhuset med stöd av LeaderGute under januari-juni 2025. Genomförande konsult har varit Lotta Löwhagen Lundberg, Lauritze Ord & Handling AB.

Tack alla ni som deltagit i samtalen och bidragit med tankar och reflektioner!

Bilden på framsidan är från Stark Socken-träff i Ala, mars 2025 (foto: Lotta Löwhagen Lundberg)

1. Inledning

Bakgrund och syfte

Den här förstudien kring behov av beredskapssamverkan på östra Gotland har genomförts under perioden januari-juni 2025 på uppdrag av Föreningen Östergarns Bygdegård Kulturhuset (ÖBG) och med finansiering av LeaderGute.

Östergarns Bygdegård Kulturhuset påbörjade under 2024, tillsammans med några andra föreningar och organisationer verksamma på Östergarnslandet, ett förankringsarbete på temat krisberedskap. Tre välbesökta möten i Östergarn, Gammelgarn och Kräklingbo med inbjudna föreläsare och engagerade diskussioner hölls under året. Vid dessa möten enades man om att det var viktigt att tillsammans jobba vidare med beredskapsfrågor. Det var också ett önskemål från övriga föreningar att ÖBK skulle fortsätta att hålla i processen för att hitta långsiktiga samverkansformer och ansöka om medel till en förstudie.

I de orostider som råder, med bland annat krig i Ukraina på nära håll, har intresset för bygdegårdarna som beredskapsresurs ökat från samhällets sida. Under den period som förstudien pågått, våren 2025, har socken- och bygdegårdsföreningar blivit kontaktade från flera håll. Det har handlat om alltifrån Region Gotlands planering för mobila trygghetspunkter till Försvarsmaktens inventeringar av bygdegårdar. Initiativet ”Stark Socken” – en aktivitet som leds av Region Gotland och Länsstyrelsen i samverkan och som syftar att utveckla Gotlands civilförsvar genom samverkan lokalt i varje socken – har också haft fokus på bygdegårdarna som en viktig mötesplats. Från sockenföreningar med ansvar för bygdegårdar är det inte helt tydligt vilka olika förväntningar och krav som samhället har på bygdegårdarna i en krissituation. Kring detta önskas dialog och tydlig information.

Syftet med förstudien har varit att:

- identifiera behov av samverkan kring krisberedskap på östra Gotland (VAD vill man samverka kring?)
- om möjligt identifiera en struktur för att gemensamt förvalta ett fortsatt arbete med krisberedskap (HUR vill man samverka?)
- om möjligt bidra med inspel till myndigheterna kring användning av bygdegårdarna som bas för mobila trygghetspunkter på landsbygden m.m. (Underlag för dialog kring samhällets förväntningar och krav på bygdegårdarna vid kris)

Rapporten sammanfattar vad ca 30 personer i 11 organisationer på östra Gotland bidragit med i olika samtal enligt LeaderGute-metoden ”Levande Landsbygd”. Samtal och kontakter har även förts med personer som arbetar med beredskapsfrågor på Länsstyrelsen och Region Gotland.

Det som redovisas här är ett försök att ge en samlad bild av vad som har kommit fram i samtalen, inte att redovisa vad var och en tycker. Citat som används i rapporten är anonymiserade och har tagits med för att tydliggöra en mer eller mindre allmän åsikt. Alla kloka tankar och reflektioner som gjorts under samtalen har inte kunnat tas med i denna sammanfattning. Förhoppningen är att rapporten ska ge en nulägesbeskrivning av de behov som finns vad gäller beredskapssamverkan på östra Gotland och att den kan fungera som utgångspunkt för fortsatt dialog kring hur ett sådant samarbete skulle kunna organiseras.

Avgränsningar

Beredskapsfrågor berör alla som bor eller tillfälligt vistas på östra Gotland. Det finns nog många som vill vara med och samverka – och säkert ännu fler som har idéer och tankar kring hur krisberedskap kan organiseras på bästa sätt. Alla har naturligtvis inte fått komma till tals här. Detta är en mindre förstudie och i samråd med initiativtagaren Östergarns Bygdegård Kulturhuset har därför vissa avgränsningar fått göras.

Den geografiska avgränsningen för denna förstudie är de sex gotländska socknarna Ala, Anga, Ardre, Gammelgarn, Kräklingbo och Östergarn. Vi har här kallat det för "Östra Gotland".

Vad gäller intervjuer och samtal har sockenföreningar med ansvar för bygdegårdar prioriterats tillsammans med ett antal viktiga sockenöverskridande organisationer som på olika sätt redan idag arbetar med krisberedskap på östra Gotland: Svenska kyrkan, Elim-församlingen, Östergarnslandets LRF-avdelning samt Röda Korset.

Det ser lite olika ut i socknarna vad gäller föreningsstruktur. Ibland finns EN "sockenförening" som ansvarar både för bygdegård och för sociala aktiviteter på bygden. Ibland finns två olika föreningar: en "bygdegårdsförening" med ansvar för bygdegården (medlem i Bygdegårdarnas Riksförening) och en "hembygdsförening" som arrangerar sociala aktiviteter (medlem i Sveriges Hembygdsförening). Som samlingsbegrepp kommer här begreppen "sockenförening" användas.

Bygdegårdarna har alltid varit viktiga samlingsplatser i socknarna vid kriser och samhällsstörningar. På östra Gotland finns flera händelser i den kollektiva minnesbanken: från incidenten med den tyska minikryssaren Albatross (1915) och de baltiska båtflyktingar (1943 - 45) till den stora skogsbranden i Kräklingbo (1992). Fler exempel då människor gått samman och hjälpts åt för att hantera olika typer av krissituationer finns i närtid – t ex bränder, långa strömavbrott, flyktbemötande och perioder med torka och vattenbrist. Bygdegårdarna har haft centrala roller i alla dessa sammanhang. Att fokusera förstudiens samtal till de sockenföreningar som ansvarar för bygdegårdar och fånga upp deras intresse för beredskapssamarbete är därför en naturlig avgränsning för förstudien.

Definitioner: "Östra Gotland" respektive "Östergarnslandet"

Den här förstudien omfattar samtal och intervjuer med föreningar och organisationer verksamma i socknarna Ala, Anga, Ardre, Gammelgarn, Kräklingbo och Östergarn. Som samlingsbegrepp i denna rapport används ibland begreppet "Östergarnslandet" och ibland begreppet "östra Gotland", trots om det inte är helt synonyma beskrivningar av det geografiska område som omfattas av denna förstudie.

Till "Östergarnslandet" räknas de fem socknarna Ala, Anga, Gammelgarn, Kräklingbo och Östergarn. Ardre socken räknas traditionellt inte till Östergarnslandet, men är med i denna förstudie. Det beror helt enkelt på att det är en grannsocken som visat stort engagemang för beredskapsfrågorna, som vill samverka och som deltagit aktivt på de inledande mötena kring beredskapssamarbetet under 2024.

Att Ardre inte är inkluderat i det som definieras som Östergarnslandet har bland annat historiska och organisatoriska förklaringar. Innan kommunsammanslagningen 1971 var Ardre en del av Ljugarns kommun, övriga Östergarnslandet tillhörde Romaklosters kommun. Ardrebor har alltså

tillhört andra församlingar och gått i andra skolor än övriga på Östergarnslandet. Ardre är även vad gäller tillgång till bygdegårdar lite speciellt så till vida att där finns två stycken: Ardre bygdegård på landsbygden vid Ardre kyrka samt Sjöviksgården i samhället Ljugarn.

På Östergarnslandet är Katthammarsvik tätort, med livsmedelsbutik, bensinstation mm.

Karta. Östergarnslandet. Källa: karta från Region Gotlands hemsida

Lite basfakta om Östergarnslandet (exklusive Ardre)

När vi pratar krisberedskap kan det vara på sin plats med några korta fakta kring antalet boende på Östergarnslandet – som varierar stort över året både vad gäller antal och medelålder. Nedanstående siffror (inkl tabellen på nästa sida) är hämtade från arbetet med den Lokala Utvecklingsplanen för Östergarnslandet 2025/2030 (LUP:en).

De fastboende på Östergarnslandet (exkl Ardre) uppgår till drygt 900 personer. Medelåldern är jämfört med övriga Gotland hög och 44 procent är äldre än 65 år. Andelen äldre än 65 år på Gotland totalt är 27 procent.

Socknarna på Östergarnslandet är små landsbygdsocknar. Åla och Ånga är de minsta socknarna med drygt 100 invånare var (121 resp 109 personer, 2023). Gammelgarn och Kräklingbo har knappt 200 boende var (177 resp 187 personer, 2023). Östergarn med tätorten Katthammarsvik är den största av Östergarnslandets socknar med drygt 300 invånare (329 personer, 2023). I Katthammarsvik finns butik, bensinstation och även flerfamiljshus och äldreboende.

Över 70% av alla fastigheter på Östergarnslandet nyttjas som fritidshus. Det finns även en stor camping vid Sandviken. Under helger och särskilt på sommaren ökar befolkningen därför väsentligt, uppskattningsvis med fem gånger. Antalet människor som vistas på Östergarnslandet

och kan beröras av en kris eller samhällsstörning kan alltså variera stort under året – mellan ca 1000 och 5000 personer. Detta behöver en beredskaps-samverkan ta höjd för.

Näringslivet på Östergarnslandet är småskaligt med jordbruk, skogsbruk, fiske samt säsongsstyrd verksamhet kopplat till besöksnäringen. Möjlighet till distansarbete är goda, vilket sannolikt bidrar till det höga deltidsboendet. Det lokala föreningslivet är mycket aktivt.

Område	Befolkning	Andel äldre än 65 år	Medel-ålder	Antal bostäder inkl. fritidshus	Hushållsstorlek	Antal hushåll = permanentbebodda bostäder	Andel fritidsboende/deltidsboende
Ala	121	29%	48	117	2,5	48	59%
Anga	109	39%	52	143	2,3	47	67%
Gammelgarn	177	52%	59	458	1,9	92	80%
Kräklingbo	187	34%	50	190	2,4	78	59%
Östergarn	329	51%	59	680	1,8	183	73%
Östergarnslandet	923	44%	55	1 588	2,1	449	72%
Gotland	61 029	27%	46	43 358	2,1	29 274	32%

Tabell. Befolkning, andel äldre än 65 år, medelålder, antal bostäder inkl. fritidshus, hushållsstorlek, antal hushåll (permanentbebodda bostäder) och andel fritidsboende/deltidsboende för Östergarnslandet och hela region Gotland för år 2023. Källa: Egen bearbetning av data från Demografen Region Gotland, SCB samt fastighetstaxeringsdata från VD Pro - Värderingsdata. Svarta siffror baseras på publicerad statistik. Gråmarkerade siffror i tabellen om hushållsstorlek och antal hushåll med fördelning på de fem socknarna finns inte publicerade och i stället har en skälighetsbedömning gjorts utifrån data för hela Östergarnslandet. Befolkningssiffror avser den sockenindelning som används i Demografen Region Gotland, vilken skiljer sig något mot SCB:s distriktsindelning för befolkningsstatistik. Skillnaden yttrar sig i befolkningens fördelning mellan distrikt/socknar där SCB anger 19 fler boende i Gammelgarn och motsvarande färre i Östergarn. KÄLLA: Östergarnslandets lokala utvecklingsplan (utkast våren 2025).

Metod "Levande landsbygd"

Förstudien har genomförts i form av "semistrukturerade samtal" med 11 utvalda organisationer. Det har varit informella samtal och diskussioner utifrån en samtalsmall, som utvecklats från LeaderGutes metod "Levande Landsbygd".

Flertalet samtal har varit i form av fysiska möten på plats hos respektive förening eller organisation. Antalet deltagare per träff har varierat mellan en och fem personer. Två av samtalen har varit per telefon. Totalt har ca 30 personer medverkat i samtal och bidragit med kloka tankar och funderingar.

I Ala togs utnyttjades en Stark Socken-träff som tillfälle att ytterligare bredda och förankra samtalen kring krisberedskap. Vid träffen, där ca 30-tal personer deltog, medverkande beredskapsstrateger från både Länsstyrelsen och Region Gotland och de informerades då bl a om det pågående arbetet med mobila trygghetspunkter och initiativet Stark socken.

Metoden "Levande Landsbygd" ger en ram för en analys utifrån frågorna:

- Var är vi? Nuläget
- Vad vill vi? Vision och målbilder
- Vad har vi? Sociala nätverk och fysiska resurser
- Vad ska vi göra? Förslag på aktiviteter att samverka kring

Metoden pekar också på vikten att systematiskt engagera alla delar av oss i samtalet:

- Huvudet - vad vi vet
- Hjärtat - vad vi känner
- Handen - vad vi kan

Medverkande föreningar och organisationer

Nedanstående föreningar och organisationer har deltagit i förstudiens samtal. Fyra av dem arbetar socken-överskridande på Östergarnslandet. Övriga utgörs av sockenföreningar med ansvar för bygdegårdar i de sex socknarna Ala, Anga, Ardre, Gammelgarn, Kräklingbo och Östergarn.

Urvalet av organisationer att samtala med har gjorts i samråd med Östergarns Bygdegård Kulturhuset (ÖBK).

Socken-överskridande organisationer (med kort presentation)

- **Svenska kyrkan, Östergarns församling i Roma pastorat.** Församlingen med totalt ca 900 personer omfattar Östergarnslandets fem socknar (Arde tillhör annat pastorat). Verksamheten omfattar gudstjänster, begravningar, dop, vigslar, körsång mm. Som församlingspräst möter man dagligen människor i kris. Pastoratet samverkar och koordinerar aktiviteter med Elim-församlingen "för att inte konkurrera om människorna". Handgripligt uppdrag i en krissituation: kyrkan ansvarar för begravningsväsendet och en del av den fysiska krisberedskapen handlar om att införskaffa spadar.
- **Elim-församlingen Katthammarvik** (Församling inom Evangeliska Frikyrkan, EFK). Är på papperet en liten församling med endast 12 medlemmar. I praktiken har Elim sedan många år tillbaka en central roll för många människor på Östergarnslandet. "Bygden vet att Elim har ett bra ledarskap och är en viktig resurs för människor vid kris". Verksamheten utgörs inte bara av gudstjänster och insamlingar utan också andra sociala aktiviteter som filmvisning, musikstunder, och olika barn- och ungdomsaktiviteter. Varje fredag har man t ex Öppet Hus med fredagsmys för ungdomar i åldern 11 - 16 år med ca 30 - 40 deltagare.
- **Östergarnslandets LRF-avdelning.** Omfattar de fem socknarna Ala, Anga, Gammelgarn, Kräklingbo och Östergarn. Den lokala LRF-avdelningen har idag 121 medlemmar. Vid en krissituation (t ex längre strömavbrott) är det framför kylar till grönsaker och potatis samt vatten till större djurbesättningar som är de stora utmaningarna (en mjölkko behöver t ex ca 100 liter vatten per dag!). På

Östergarnslandet finns bland medlemmarna ca 20 - 30 djurgårdar, varav ett 10-tal större. LRF som organisation har på Gotland en väl utbyggd krisorganisation med en särskild omsorgsgrupp och en samordnare som kan ge stöd vid kris. Varje lokal LRF-avdelning har egna kriskontaktpersoner.

- **Röda Korset Gotland, Visby.** Mellersta Gotlands rödakors-krets på östra Gotland (f d Östergarnslandets krets) saknar för närvarande aktiva medlemmar. Därför genomfördes samtalet med företrädare på Röda Korset Gotland med god kunskap om den tidigare verksamheten på Östergarnslandet. Röda Korset Gotland hoppas att det ska bli en nystart för Röda Korset på Östergarnslandet!

Bygdegårdsföreningar och sockenföreningar med ansvar för bygdegårdar:

- **Ahla Bygdegårdsförening** och Ahla Hembygdsförening, med bygdegården Kastalet i Ala. (De två föreningar har ett nära samarbete och i praktiken är det samma personer i de båda styrelserna, dock olika kassörer).
- **Anga Sockenförening**, med bygdegården G:a Skolhuset vid kyrkan. Anga och Kräklingbo har en gemensam hembygdsförening: Torsburgs Hembygdsförening.
- **Ardre Sockenförening**, med Ardre Bygdegård (vid Ardre kyrka)
- **Sjöviksgården** i samhället Ljugarn (Ardre socken)
- **Gammelgarns Bygdegårdsförening**, med bygdegård vid Gammelgarns kyrka. Socknarna Gammelgarn och Östergarn har en gemensam hembygdsförening: Östergarn-Gammelgarn Hembygdsförening.
- **Torsburgs Bygdegårdsförening** med **Kräklingbo Bygdegård**. Torsburgs Hembygdsförening omfattar socknarna Anga och Kräklingbo.
- **Östergarns Bygdegård Kulturhuset**, med bygdegården brevid affärn. Östergarn och Gammelgarn har gemensam hembygdsförening.

2. Summering av samtal utifrån metoden ”Levande Landsbygd”

Var är vi? Nuläge

Var vi står idag, nuläget, är en viktig startpunkt för samtal om beredskapssamverkan. I förstudiens samtal har vi försökt skilja på ”krig” och ”kris”. Krig kan pågå väldigt länge (åratal), en kris eller samhällsstörning är i allmänhet något som är kortvarigare – men kan vara nog så besvärligt ändå. ”Är vi förberedda för kris är vi nog också bättre förberedda för krig också.”

I samtalen har ett längre strömavbrott oftast varit det konkreta scenario vi har utgått ifrån. Vårt elberoende är stort idag och det är nyttigt att tänka till hur vi kan förbereda oss för ett längre strömavbrott. ”El behövs ju till allt: för värme, matlagning, ladda mobilen och inte minst pumpa upp vårt dricksvatten”. Vatten för att kunna spola toaletter är ingen stor sak för de som bor på landsbygden – här står ofta utedassen kvar.

Generellt verkar alla de sockenföreningar som deltagit i samtalen ha en hög krismedvetenhet. De har alla varit engagerade i Östergarns uppstartsmöten under 2024 och tycker frågorna är viktiga. Flera av sockenföreningarna menar dock att det är svårt att skapa engagemang i en större krets och det är oftast några eldsjälar i styrelsen eller en särskild utsedd arbetsgrupp eller kommitté som driver arbetet.

Utmaningen handlar om hur man får fler engagerade och ökar krismedvetandet i hela socknen. ”Folk orkar inte hålla på att prata krisberedskap hela tiden, man vill träffas och ha trevligt...”. Sedan går det ju förstås att kombinera krisberedskap och trevligheter. Ardre sockenföreningen berättade att man ordnat en träff på temat ”Ärtor i skafferiet” och lagat mat över öppen eld i en tvättgryta i uselt väder. Ett 30-tal personer kom ändå – och hade det trevligt!

Kriser är inget man verkar gå och oroa sig för. Som en lantbrukare sa ”krishantering ägnar vi oss åt varje dag”. Grundinställningen är: ”vi är ganska väl förberedda för kris här på landsbygden och vi är vana att hjälpas åt”. Nästan alla kan referera till situationer då man gått samman för att lösa akuta situationer. Östergarnslandet är en landsbygd och flera, inte bara lantbruken, har tillgång till reservkraftverk och har koll på var man kan få tag på vatten och var handpumparna finns. Det finns värme i form av kaminer och spisar och fungerande utedass o.s.v.

De sockenövergripande organisationerna Svenska kyrkan, Elim-församlingen och Röda Korset har, på lite olika sätt, ett grunduppdrag att arbeta med människor i kris och organisatoriskt är dessa organisatoriskt väl förberedda. Östergarnslandets LRF avdelning har genom LRF Gotland och LRF centralt en väl utbyggd krisorganisation för sina medlemmar.

”Grunden för en god beredskap är att man känner varandra – då är det lätt att hjälpas åt”. Att träffas, ha trevligt och stärka de sociala nätverken är viktigt ur ett beredskapsperspektiv. Här erbjuder såväl kyrkan och Elim-församlingen som bygdegårdarna fysiska mötesplatser.

I flera av samtalen kommer det upp synpunkter på det pågående initiativet Stark Socken som syftar till att utveckla Gotlands civila försvar. Ardre och Ala har valt att gå med, men inte de övriga socknarna. Det är framför allt det som i kommunikationen har uppfattats som ett tävlingsmoment, utdelningen av utmärkelserna ”Stark Socken”, man är kritisk till. ”Beredskap handlar om att samverka, inte om att tävla mot varandra. Det som motiverar till krisberedskapsarbete är ju att skapa en tryggare plats att bo på, inte att få ett pris.” Samtidigt har

flera av de redskap och verktyg som tagit fram i Stark Socken nyttjas även av dem som inte valt att aktivt "gå med".

Vad vill vi? Vision och målbilder

De tydligaste visionerna och målbilderna för krisberedskap har de fyra sockenöverskridande organisationerna (Svenska kyrkan, Elim, Röda Korset och LRF). Det är ju också en del av dessa organisationers "affärsidé" att vara en resurs för medmänniskor och medlemmar i kris. Det kan handla om fysiskt stöd (exempelvis efter en brand) med minst lika mycket handlar det om det psykosociala stödet. Några av målbilderna för krisberedskap som kom fram i samtalen:

- att skapa mötesplatser mellan människor
- att möta människor i kris och vara någon att lita på
- att bygga goda relationer och ett starkt nätverk
- att finnas till för barn och ungdomar, men också de gamla
- att vara öppna för samverkan, hjälpas åt och ta vara på varandras kompetenser
- att erbjuda kunskap, organisation och verktyg som gör skillnad i en kris

Få av sockenföreningarna hade lika tydligt formulerade målbilder som de sockenöverskridande organisationerna. Men i stort sett alla har någon form av plan hur man vill jobba framåt för att bli ännu bättre rustade för hantering av krissituationer. Det finns en grundtrygghet och en vana vid att hantera oväntade händelser på landsbygden. "Vi är nog ganska förberedda på kris här på landet, det är nog värre i Visby."

Insikten om att beredskapsarbete är en process som tar tid och egentligen aldrig blir klar finns också. "Den viktigaste beredskapen är nog att hålla frågan levande!". Kanske är det just det som är den minsta gemensamma nämnaren och en möjlig målbild för beredskap i samverkan på östra Gotland: "Vi ska hjälpas åt att hålla frågan om beredskap levande."

Vad har vi? Fysiska resurser och sociala nätverk

När man pratar krisberedskap hamnar fokus gärna på en inventering av fysiska resurser. Vilken beredskap har vi för att klara oss utan el? Får vi tag på vatten? Värme? Fungerande kommunikation? Här har bygdegårdarna lite olika ambitioner. Medan några av bygdegårdarna redan har gjort flera investeringar för ökad beredskap inväntar andra önskemål och instruktioner från myndigheter och samhälle kring vilken beredskapsnivå som förväntas.

Ardre Bygdegård och Sjöviksgården har exempelvis installerat en sk "omkopplare" för att kunna koppla på externt elkraftverk. Kastalet i Ala har sedan länge en stor vedeldad kamin, som nu har bytts ut mot ny, och vedförrådet är fullt. Gammelgarns bygdegård har monterat solceller. Hjärtstartare finns på flertalet ställen. Bland lantbrukarna finns det gott om dieseldrivna reservaggregat för att hålla i gång gårdarna och vattenförsörjningen - "så länge det nu finns diesel och vi som driver lantbruk och producerar mat är prioriterade..." Lantbrukarna har också resurser i form av maskiner som kan komma till nytta i en krissituation, allt från traktorer till motorsågar. "Mycket av krisberedskap handlar om sunt bondförnuft".

Det som i samtliga samtal lyfts upp som det verkligt viktiga ut beredskapssynpunkt är dock inte de fysiska resurserna, utan det är de sociala nätverken! ”Att känna sina grannar är en verklig trygghet – både i vardag och i en krissituation. Här på landet är vi vana att hjälpa varandra”.

Både bygdegårdarna och församlingslokaler är viktiga mötesplatser för olika aktiviteter. Men som någon sa ”Det viktigaste är att vara tillsammans, inte vad man gör.” För att locka olika åldrar och människor med olika intressen ordnar såväl församlingarna som bygdegårdarna intressanta program – utifrån sina respektive förutsättningar. Det kan vara alltifrån musikkvällar, bio, föreläsningar och olika utflykter i hembygden till städning av stranden och fagning av ängen. Ofta bjuds det på fika eller korv i samband med aktiviteterna. Och ibland är det fest!

Flera av föreningarna påpekar att det kan vara svårt att få med nyinflyttade och barnfamiljer på aktiviteter och möten. Olika sätt att bjuda in till gemenskapen används. Någon av föreningarna hälsar välkommen genom att lämna över en socken-bok till nyinflyttade. Andra försöker förlägga aktiviteter på helger för att barn och ungdomar ska kunna följa med. Nygarn Utveckling AB ordnade en uppskattad träff för nyinflyttade i våras där många av de aktiva föreningarna på Östergarnslandet presenterade sig.

Hur kommunicerar man de olika aktiviteterna och bjuder in till träffar? Några exempel. På Östergarnslandet finns den öppna facebook-gruppen Östergarnslandets Anslagstavla som når brett. Ala har en ”sluten” facebook-grupp, endast för dem som bor eller har anknytning till socknen. I Ardre mejlar man ut ett månadsbrev med aktuella aktiviteter. Och så finns förstås fysiska anslagstavlor där program anslås.

Elim-församlingens verksamhet på Östergarnslandet för barn och ungdomar i åldern 11–16 år fyller en väldigt viktig funktion vad gäller nätverkande mellan yngre. Verksamhetsledarna har kontakt med ca 30 - 40 barn och ungdomar i stort sett varje fredag. Ungdomarna kommer från hela Östergarnslandet. Här byggs starka relationer och nätverk inte bara med och mellan ungdomarna, utan också med deras föräldrar som skjutsar till dessa fredagsaktiviteter.

Idrottsföreningen ÖIK (Östergarns Idrottsklubb) nämns också som viktig ”social” aktör. Inte bara för aktiva barn- och ungdomar, utan även för äldre. Senaste årets 65+ satsning har varit väldigt framgångsrik. Över 30 personer från olika delar av Östergarnslandet deltar varje vecka (!) i olika ”prova på”-aktiviteter. Exempel på vad man har fått prova på är: islandshästridning, segling, paddling, dans, tipspromenader, vattengympa, matlagning...

Vad ska vi göra? Förslag på aktiviteter att samverka kring

På frågan om planerna framåt och förslag på aktiviteter som främjar en ökad beredskap lyfter mer eller mindre samtliga upp förslag som handlar om att stärka och utveckla de sociala nätverken. ”Ska vi lära känna varandra behöver vi träffas”. Att fortsätta med trevliga aktiviteter i sin egen socken är därför huvudfokus. En socken – eller ibland används ordet ”grannlaget” är en lagom stor grupp människor att lära känna. Och insikten att sociala aktiviteter faktiskt skulle kunna definieras som en form av krisberedskap gör det inte mindre viktigt att fortsätta att skapa mötesplatser.

Det finns även en vilja och ett intresse för att samverka över sockengränserna kring beredskapsfrågor. I första hand nämns större träffar för att dela kunskap kring beredskapsfrågor.

Det skulle också kunna handla om föreläsningar och utbildningar. T ex skulle man kunna bjuda in Röda Korset att hålla HLR-kurs, kanske en föreläsare med militärbakgrund. Att lära sig mer om vatten – hur man renar vatten, tips på vattenbesparande åtgärder mm är ett annat förslag. Prova-på-aktiviteter utomhus finns också på idélistan, exempelvis i samband med Kräklingbo marknad. Det önskas också mer information från Region Gotland och andra myndigheter om planerna med de mobila trygghetspunkterna och hur det är tänkt att fungera på Östergarnslandet. Östergarnslandets LRF-avdelning ser också positivt på att nätverka utanför lantbrukarkretsen. ”Viktigt att bredda perspektiven och komma utanför sin egen bubbla”.

Om man summerar man kan konstatera att prioritet ett är att fortsätta utveckla aktiviteter i sin egen socken. Men är det något större event av allmänintresse är det bra att bredda målgruppen och bjuda in varandra över sockengränserna.

Om aktivitetsnivån skulle öka är det viktigt att samordna sig så att inte aktiviteterna krockar. I den lite större socknen Östergarn, med tätort Katthammarsvik, finns många aktiva föreningar och här är viktigt att samordna sig och samverka kring event – ”så vi inte konkurrerar om människorna”. Elim-församlingen har av tradition haft rollen att synka och kallar till planeringsmöten. Även i vid Sjöviksgården Ljugarn går tankarna åt detta håll, att föröka samordna bygdens olika föreningar och aktiviteter i ett gemensamt kalendarium.

Hur en eventuell beredskapssamverkan skulle organiseras och vem som skulle ha huvudansvar för att driva utvecklingen av en sådan samverkan finns dock ingen tydlig tanke kring. I första hand ser de föreningar som medverkat i samtalen att Östergarns Bygdegård Kulturhuset gärna skulle få fortsätta att hålla i taktpinnen. ”Röda Korset kanske hade kunnat vara en bra krissamordnare, men de är ju inte aktiva här på Östergarnslandet just nu.” Några har framfört idéer om roterande värdskap för beredskapsträffar.

En sak är dock tydlig – ingen vill skapa någon ny samverkansorganisation. ”Samverkan ska ske mellan befintliga föreningar och formerna för det får vi komma fram till genom dialog. Förslagsvis bjuder Östergarns Bygdegård Kulturhuset in till ett möte för diskussion av denna förstudie. Så får vi ta det vidare därifrån.”

”Det allra viktigaste är att hålla frågan om beredskap levande på vår gemensamma agenda!”

3. Några iakttagelser – 10 punkter för fortsatta samtal

Några allmänna iakttagelser har gjorts under samtalens gång. De är inte rangordnade utan utgör just ”iakttagelser för fortsatt diskussion”.

1. Drivkrafterna

Bygdegårdarna och församlingslokaler utgör viktiga fysiska mötesplatser för sociala aktiviteter. De drivs ibland av hembygds/sockenföreningar och ibland av bygdegårdsföreningar. Även om detta är olika organisationer med olika inriktning – en förening kanske ansvarar för aktiviteter, en annan för att utveckla bygdegården - är det i praktiken ofta samma människor som sitter i styrelserna. I vissa socknar är föreningarna hopslagna till en organisation. Dessa människor är de verkliga eldsjälarna och drivkrafterna i beredskapsarbetet. De kan behöva uppskattning, inspiration och kunskap på lämpligt sätt för att orka hålla engagemanget uppe. Hur?

2. Krismedvetenhet

Bygdegårdarna har, i lite olika utsträckning, mycket av det fysiska vad gäller beredskap på plats. En del har installerat omkopplare för elverk, andra har säkerställt vatten, någon har vedeldad kamin etc. Andra inväntar myndigheternas information om vad som ska prioriteras. Man är medveten om vad man har och inte har och arbetar med frågorna, söker projektmedel etc. Krismedvetandet är gott och det finns i de flesta fall en plan för nästa steg. Erfarenheter av kris finns (ex Kräklingbo-branden). Grundinställningen är att ”vi klarar oss bra här på landsbygden, men vi kan såklart blir bättre och kan behöva lära oss mer”. Hur kan vi lära av varandra och dela erfarenheter?

3. De sociala nätverken

Den kanske viktigaste krisberedskapen är att känna varandra – att ha ett socialt nätverk. Detta kommer fram i alla samtal. Därför är de sociala aktiviteter som drivs i våra bygdegårdar och inom LRF, Röda Korset, kyrkan och Elim så viktiga. Att träffas under trevliga former gör att man lär känna sina grannar – och det har man glädje av när det verkligen gäller. Sociala träffar som bidrar till att stärka nätverken i socknen - oavsett om det handlar om symöte, fredagsmys i kapellet eller yoga - borde kanske definieras om till ”beredskapsträffar”? Och få samhällets erkännande som viktigt socialt beredskapsarbete och kanske även någon form av lämpligt stöd?

4. Livsmedelberedskap

Tillgången på mat i en krissituation verkar inte vara något som bekymrar, även om viss oro finns rörande dricksvattenförsörjningen och att frysar och kylskåp inte kommer fungera vid långvariga strömavbrott. Östra Gotland är en levande landsbygd med många aktiva lantbrukare. Många hushåll odlar för husbehov. Råvaror finns, åtminstone under säsong. Matkällare för lagring, utrustning för utomhusmatlagning etc har inte alla, men är sådant flera sockenföreningar inventerar. Östersjön och det kustnära husbehovsfisket nämns som en viktig och unik resurs vid kris. Om den resursen ska fungera över tid behöver det både finnas kunskap om hur man fiskar och utrustning (båtar, bryggor, nät, redskap etc) som underhålls på ett systematiskt sätt. Bryggans vänner i Bajju (Anga) är exempel på en förening som arbetar med detta. Är bevarandet av östra Gotlands fiskelägen och den unika hamnen Herrvik en viktig beredskapsfråga att samverka bredare kring?

5. Samverkan över sockengränserna

Inställningen till att samverka bredare över sockengränserna kring beredskapsfrågor är i grunden positiv. Tiden för att engagera sig är kanske det som mest begränsar ambitionsnivån. Den egna sockenföreningen prioriteras därför framför bredare samverkan. Vad som eventuellt ska samverkas kring över sockengränserna behöver identifieras och prioriteras, men som exempel nämns seminarier, samtal, utbildningar, aktiviteter, övningar. Sådant som ökar kunskapen om beredskapsfrågor och håller i gång den viktiga dialogen och erfarenhetsutbytet. Diskutera vidare vilka frågor och teman som är mest angelägna att träffas gemensamt kring! Vad görs bäst tillsammans och vad görs bäst i den egna föreningen?

6. Organisering

Hur beredskapssamverkan ska organiseras finns ingen bestämd uppfattning om. Östergarns Bygdegård Kulturhuset pekas ut som en bra samordnare, men själva ser föreningen sig främst som initiativtagare – inte den som långsiktigt ska driva samverkansarbetet. Budskapet från samtalen är tydligt: bilda inga nya organisationer som ska driva samordningen – låt oss istället träffas och diskutera vad vi vill samverka kring och hur vi gör det utifrån de förutsättningar vi har. Gärna ”gästspel” hos varandra, där man turas om att vara värd. Förslagsvis samlas de föreningar som medverkat i denna förstudie och diskuterar hur man vill vidareutveckla samarbetet.

7. Bygdegårdarnas roll

Bygdegårdarnas roll i ett beredskapsperspektiv behöver tydliggöras. Det är många initiativ som just nu kretsar kring beredskap. Bygdegårdsföreningarnas styrelser kontaktas från olika håll. Vilka olika roller som bygdegårdarna har i ett beredskapssammanhang är inte klart och samordningen mellan ”inventerande” myndigheterna upplevs inte som helt tydlig. Försvarsmakten visar intresse. Regionen söker platser för mobila trygghetspunkter. Initiativet ”Stark socken”, med Länsstyrelsen och Regionen som samordnare, vänder sig till sockenföreningar i syfte att stärka den civila beredskapen. Och så har vi denna förstudie kring beredskapssamverkan, på initiativ av Östergarn Bygdegård Kulturhuset...Det är samma människor som får svara på alla förfrågningar, ställa upp på intervjuer och samtal. Roller och ansvar behöver tydliggöras! Önskvärt vore om Region Gotland kunde ha ett uppföljande informationsmöte om arbetet med trygghetspunkter och bygdegårdarnas roll. Vem kan vara värd för en sådan träff? Ytterligare en Stark Socken-träff?

8. Röda Korset

Östergarnslandet saknar ett aktivt Röda Korset. I flera av samtalen nämns att Röda Korset ”blivit osynliga” på Östergarnslandet. Frivilligorganisationen Röda Korset har historiskt haft många engagerade medlemmar här. ”Verksamheten vid Röda Korset på Gotland började ju på Östergarnslandet, i samband med Albatross-incidenten”. Röda Korset, som både har organisation, kunskap och erfarenhet av krisberedskap, hoppas på att det lokala engagemanget ska komma igång igen. De medverkar gärna med utbildare och inspiratörer för att få igång en nystart. Eftersom det är en frivilligorganisation måste kraften och ett nytt ledarskap komma underifrån. Går det att hitta nytt engagemang?

9. Församlingarna – Elim och Svenska kyrkan

Svenska kyrkan och ELIM har viktiga roller och ett bra samarbete på Östergårnslandet. Det är många som bekräftar att ELIM-församlingens mångåriga ungdomsverksamhet har stor betydelse för barn och ungdomar på hela Östergårnslandet. Att möta 30 - 40 ungdomar varje fredag (samt deras föräldrar!) är ett viktigt socialt nätverksarbete. Östergårns församling och Elim-församlingen har ett föredömligt samarbete och koordinerar sina verksamheter för att ”inte konkurrera om samma människor”. Båda församlingarna har tydliga ledare, förtroende på bygden och den erfarenhet av krishantering som krävs för att kunna vara koordinators i ett socialt inriktat krisförberedande arbete. Krisberedskap handlar ju bl a om just att skapa mötesplatser mellan människor. Hur koordineras detta på bästa sätt mellan alla olika aktörer? Vilken roll kan församlingarna ta?

10. LRF

LRF har en mycket bra krisorganisation – organiserad med kriskontaktpersoner i varje avdelning som stötts uppifrån. Det som upplevs som det viktigaste behovet av stöd vid kris är det psykosociala. Kring det finns förutsättningar att lära av andra menar LRF, t ex från kyrkan och Röda Korset. En lantbrukare med djur ansvarar för många liv och hanterar dagligen olika former av ”kriser”. Det kan behöva påminnas om att bonden i första hand har ansvar för sina djur och inte kan förväntas bistå ”hela samhället” med reservaggregat om elen försvinner. Östergårns LRF-avdelning samverkar gärna kring krisberedskap på Östergårnslandet. Hur skulle formerna för detta kunna se ut?

4. Sammanfattning

Förstudien "Beredskap i samverkan – östra Gotland" skulle bland annat besvara tre frågor:

Finns behov av samverkan kring krisberedskap på östra Gotland? VAD samverka kring?

Låt oss först konstatera att det som upplevs allra viktigast för ökad krisberedskap är aktiviteter som stärker de sociala nätverken på bygden!

Svaret på frågan om det finns behov av beredskapssamverkan över sockengränserna är nog "nja". Behoven är i alla fall inte särskilt uttalade, kanske för att flertalet åtminstone fram till idag, främst haft fokus på sociala aktiviteter i sin egen sockenförening. Men det finns definitivt en vilja och ett intresse att samverka! Exempelvis ordna träffar, föreläsningar, utbildningar och byta erfarenheter och kunskap med varandra.

Behovet av beredskapssamverkan - och VAD man vill samverka kring - skulle kunna uttryckas i linje med: "Vi vill hjälpas åt att bygga kunskap och hålla i gång de viktiga samtalen."

Finns idéer kring en struktur för att gemensamt förvalta beredskapsfrågor? HUR samverka?

Det finns en del idéer och tankar kring hur man skulle kunna organisera beredskapssamverkan. Det tydliga budskapet från sockenföreningarna är dock: "Skapa ingen ny organisation! Utgå från de sockenföreningar som finns och hitta former för samverkan".

Östergarns Bygdegård Kulturhuset har tagit initiativ till att utveckla beredskap i samverkan, men de ser sig inte som den förening som långsiktigt ska driva och förvalta frågorna. Röda Korset är den organisation som flera tycker borde ha bäst förutsättningar att driva på ett beredskapssamarbete på östra Gotland, men då behövs engagemang från nya lokala krafter. Östergarns församling och Elim-församlingen har båda kunskap, erfarenhet och organisation för krisberedskap och skulle kunna ta en roll. Båda församlingarna har stort förtroende på bygden. Östergarnslandets LRF-avdelning samverkar gärna på lämpligt sätt med andra, men har ingen tanke på att leda ett sådant arbete.

Organisering av beredskapssamverkan måste få ta den tid det tar! Förslagsvis träffas de föreningar och organisationer som medverkat i denna förstudie för fortsatt diskussion, t ex i samband med en redovisning av denna rapport (preliminärt i september 2025). De tio iakttagelserna (se ovan) kan vara utgångspunkt för reflektion och samtal kring ett nästa steg.

Kan förstudien bidra med inspel till myndigheterna på Gotland? Kan bygdegårdarna fungera som bas för mobila trygghetspunkter på landsbygden?

Huvudsyfte med förstudien har varit att undersöka förutsättningar för beredskapssamverkan mellan sockenföreningar på östra Gotland. Eftersom bygdegårdarna har varit i centrum för samtalen har det varit oundvikligt att inte också komma in på frågor som kretsar kring samhällets förväntningar och krav på bygdegårdarna vid krig och kris. Budskap till Region Gotland, Länsstyrelsen, Försvarsmakten m fl som varit engagerade i bygdegårdarna under våren 2025: Samordna gärna era "inventeringar" och tydliggör för föreningarnas styrelser vilka roller som bygdegårdarna har i olika scenarier inkl vad en sockenförening förväntas göra för att stå "rätt rustade". Vid Stark Socken-träffen i Ala (mars 2025) gavs information kring det pågående arbetet med mobila trygghetspunkter. Det vore bra att få en uppföljning på det. Tydlig kommunikation från myndigheternas sida underlättar samverkan kring beredskap mellan såväl sockenföreningar som med myndigheter. Tydlig kommunikation kring ansvar och roller är också viktigt för de lokala eldsjälarnas vilja att fortsatt engagera sig i de viktiga beredskapsfrågorna.